

LUYỆN PHÁT ÂM CHO TRẺ CÓ RỐI LOẠN NGÔN NGỮ THÔNG QUA TRÒ CHƠI

PHẠM THÙY LINH*

Ngày nhận bài: 23/08/2016; ngày sửa chữa: 23/08/2016; ngày duyệt đăng: 23/08/2016.

Abstract: This paper presents the oral exercises for children with language disorders by playing games during the therapy program. These exercises are implemented as series of activities in the speech and language pathology program integrating with the occupational therapy. The exercises assist children to enhance functional abilities of their oral movements that involve in enhancing more intelligible speech sounds and utterances for communication partners.

Keywords: Articulation, language disorder, articulation system, games.

Theo điều tra của Viện Chiến lược và Chương trình giáo dục tiến hành năm 2005 tại 8 vùng KT-XH của Việt Nam, số lượng trẻ khuyết tật trong cả nước là gần 1 triệu trẻ em (chiếm 1,18% dân số). Trong nhóm trẻ khuyết tật, trẻ có rối loạn ngôn ngữ (RLNN) chiếm 12,57% [1]. Hiện chưa có những con số chính xác công bố chính thức về số liệu trẻ RLNN lứa tuổi mầm non. Tuy nhiên, từ thực tế cho thấy trong giáo dục mầm non, những khó khăn về ngôn ngữ của trẻ biểu hiện ở lứa tuổi này cần được phát hiện và can thiệp từ sớm để đảm bảo cho sự phát triển ngôn ngữ, giao tiếp của trẻ sau này. Bài viết đề cập vấn đề RLNN và các trò chơi luyện vận động bộ máy phát âm.

1. RLNN và trò chơi luyện vận động bộ máy phát âm

1.1. Rối loạn ngôn ngữ: Là yếu tố ảnh hưởng đến khả năng giao tiếp, học tập của trẻ trong môi trường mà trẻ sử dụng tiếng mẹ đẻ ngay từ bậc học mầm non. Các rối loạn sẽ gây ảnh hưởng đến việc học ngôn ngữ viết, việc tiếp nhận kiến thức ở trường và cả đời sống xã hội của trẻ nếu không được điều trị kịp thời. Vấn đề này dễ nhận thấy khi sự phát triển ngôn ngữ của trẻ không đạt được chuẩn phát triển ngôn ngữ chung so với độ tuổi. Ở độ tuổi mầm non, các RLNN thường biểu hiện qua khả năng tiếp nhận liên quan đến khả năng hiểu từ riêng lẻ và rối loạn khả năng biểu đạt các âm vị một cách sai lệch hoặc cấu trúc ngữ pháp của câu không bình thường gây khó hiểu cho người nghe, ngôn ngữ tự phát giảm, lỗi trầm trọng trong phát âm,...

Bài viết này chỉ đề cập các RLNN thể hiện qua rối loạn khả năng biểu đạt lời nói có liên quan trực tiếp đến năng lực xử lý âm vị có nguyên nhân từ bộ máy

phát âm. Các rối loạn độc lập với năng lực trí tuệ và không phải là hậu quả của khuyết tật giác quan.

1.2. Trò chơi luyện vận động bộ máy phát âm.

Để khắc phục những hạn chế của RLNN ở trẻ, có nhiều biện pháp và cách thức can thiệp khác nhau, trong đó, tiến hành can thiệp, luyện tập vận động bộ máy phát âm cho trẻ trong độ tuổi mầm non là hết sức cần thiết và hiệu quả. Đây là giai đoạn học hỏi và phát triển ngôn ngữ “siêu tốc” ở trẻ (nhất là trẻ trước 3 tuổi), điều này sẽ tạo ra những tác động sớm đến giai đoạn phát triển ngôn ngữ lời nói của trẻ sau này. Tuy nhiên, quá trình can thiệp cần gắn với đặc điểm hoạt động của trẻ, các bài luyện tập không khiến cưỡng theo cách dạy dỗ mà cần tổ chức sao cho trẻ có thể thực hiện một cách tự nhiên, không gò bó và áp lực, không sợ hãi và mệt mỏi.

Tổ chức luyện tập cho trẻ thông qua trò chơi sẽ tạo cơ hội để trẻ tham gia vào quá trình học hỏi một cách tự nhiên, tích cực và phù hợp với sự phát triển của trẻ. Bởi lẽ, “chơi” là dạng hoạt động không mang tính bắt buộc, trẻ tham gia nhiệt tình do chính sức hấp dẫn của các trò chơi. Trong khi chơi, trẻ thể hiện rõ ý thức làm chủ, hoạt động hết mình, tích cực và độc lập. Trò chơi ảnh hưởng rất lớn đến sự phát triển ngôn ngữ của trẻ, tình huống trò chơi đòi hỏi mỗi trẻ tham gia vào trò chơi phải có một trình độ giao tiếp bằng ngôn ngữ nhất định. Do đó, để đáp ứng được những yêu cầu của việc cùng chơi, trẻ phải phát triển ngôn ngữ một cách mạch lạc [2].

Việc tổ chức các trò chơi cho trẻ không chỉ phù hợp với sự phát triển của trẻ, nhằm thỏa mãn nhu cầu vui chơi của trẻ mà các trò chơi cần được chọn phục

* Trường Cao đẳng Sư phạm Trung ương

vụ mục đích giáo dục, được thiết kế với các yêu cầu và nội dung chơi, tạo cho trẻ cơ hội được khám phá, trải nghiệm và phát triển. Theo chúng tôi, “trò chơi luyện vận động bộ máy phát âm là những trò chơi được thiết kế cho trẻ vui chơi nhưng phải tạo ra các cơ hội để trẻ sử dụng cơ chế vận động bộ máy phát âm một cách phù hợp, tích cực nhằm điều chỉnh các khiếm khuyết trong phát âm của trẻ”.

2. Các trò chơi luyện vận động bộ máy phát âm

Trong vận động miệng có hai phần luyện tập với mục đích khác nhau, đó là những bài tập luyện vận động bộ máy phát âm (môi, răng, hàm, lưỡi,...) và những bài tập luyện vận động miệng phù hợp với âm cần học. Cụ thể:

2.1. Các trò chơi luyện vận động bộ máy phát âm. Một số trẻ không nói được có thể không cảm nhận được về lưỡi và môi của mình. Các bộ phận này vô cùng quan trọng cho việc tạo ra các âm. Do vậy, cần phải có các bài tập giúp khuyến khích sự nhận thức về môi miệng và sự vận động của lưỡi cũng như sự phối hợp các cơ quan phát âm khác cho trẻ bằng các trò chơi:

Ví dụ 1: Thuyền cập bến: Đổ nước vào chậu hoặc bát to, để vài cái thuyền giấy hoặc hộp rỗng vào. Cho trẻ thổi chúng chuyển động từ bờ bên này sang bờ khác. Các trò chơi luyện hơi thở khác như: “Thổi bong bóng xà phòng”, “Thổi lửa”, “Thổi còi”, “Thổi giấy”, “Thổi một chiếc lá”, “Làm mờ gương”, “Tàu vào ga”, “Thổi ống hút”, “Thổi sáo”, “Thổi xốp, giấy”,... Mục đích của các trò chơi này giúp trẻ luyện hơi thở đều, mạnh.

Ví dụ 2: Chiếc cần câu nhỏ: Chuẩn bị cho trẻ một chiếc thìa, yêu cầu trẻ ngậm thìa và xúc các hạt chuyển từ bát lên ô tô (đồ chơi). Các trò chơi luyện cơ miệng khác như: “Chim mổ mồi”, “Kiến tha mồi”,... Mục đích: giúp trẻ luyện cơ miệng vì cơ miệng mềm dẻo, khỏe sẽ giúp trẻ có khả năng phát âm tốt hơn. Nếu cơ miệng kém phát triển các âm phát ra sẽ dễ bị biến âm, ví dụ âm “o” biến thành “u”.

Ví dụ 3: Cóc gọi trời mưa: Cho trẻ nhảy giống cóc vừa nhảy vừa nghiêng răng để gọi trời mưa. Tương tự có các trò chơi: “Thi nhai kẹo lâu” “Bò nhai rơm”,... Mục đích: giúp trẻ luyện hàm được linh hoạt mềm dẻo, kích thích khả năng nhai của trẻ.

Ví dụ 4: Bé cho gà ăn: Chuẩn bị cho trẻ 1 con gà mô hình và 1 bát gạo. Yêu cầu trẻ gọi gà “bập bập” và cho gà ăn. Các trò chơi khác để luyện môi, miệng khác như: “Bé làm mưa”, “Hôn kêu”, “Bé làm chú công an” (thổi còi) “Làm ngáo ộp” ..., các động tác luyện môi giúp có thể thực hiện các động tác chu môi, ngậm

môi, phồng má. Mục đích: giúp trẻ luyện môi, miệng.

Ví dụ 5: Rắn săn mồi: Cho trẻ giơ tay uốn éo giống đầu con rắn chuyển động và lưỡi thực hiện các động tác giống lưỡi rắn. Các trò chơi luyện lưỡi khác: “Lưỡi chó”, “Lưỡi bò”, “Đánh răng bằng lưỡi”, “Thi liếm mật ong”,... Mục đích: giúp các cử động lưỡi của trẻ được linh hoạt, khỏe và thực hiện được các vận động lưỡi được như: thè thụt lưỡi, liếm xung quanh, sang hai bên, cong lên trên, xuống dưới, đảo lưỡi, chống lưỡi sang 2 bên má,...

Ví dụ 6: Khuôn mặt cảm xúc: Chuẩn bị 1 xúc sắc, mỗi mặt của xúc sắc là một khuôn mặt có biểu cảm khác nhau - vui, buồn, ngạc nhiên, tức giận, hoảng sợ, lo lắng,... Trẻ tung xúc sắc, mặt nào lên trên thì trẻ sẽ phải thực hiện giống biểu cảm của khuôn mặt đó. Mục đích: giúp trẻ thực hiện được các cử động phối hợp trên khuôn mặt và bộc lộ cảm xúc bằng nét mặt và cử chỉ điệu bộ.

Ví dụ 7: Bé làm ca sĩ: Cô hát cho trẻ nghe một bài hát của trẻ thơ, rồi sau đó hát bài đó bằng 1 nguyên âm “a” cố định theo giai điệu của bài hát. Sau đó, có thể thay thế bằng những nguyên âm khác và các bài hát khác. Mục đích: cho trẻ luyện các nguyên âm với các âm sắc khác nhau. Có nhiều bài tập khác nhau được thiết kế dưới dạng trò chơi để giúp trẻ luyện tập vận động các cử động của bộ máy phát âm một cách vui thích, dễ dàng và thoải mái. Những bài tập trên còn để khảo sát khả năng vận động miệng của trẻ, giúp người trị liệu có một cái nhìn tổng thể về cấu trúc và khả năng thực hiện các chức năng trong bộ máy phát âm của trẻ, từ đó lên kế hoạch can thiệp phù hợp với khả năng hiện tại của trẻ.

2.2. Các trò chơi luyện vận động miệng phù hợp với các âm cần tập. Những bài tập vận động miệng phù hợp với âm cần tập như: “Ú òa (phát âm “u, a”), Pháo nổ xì đùng (âm “x”), Gà gáy ó.. ó (âm tròn môi), Làm răng thỏ (âm “v”)... những bài tập này giúp trẻ biết tự điều khiển các bộ phận cấu âm để chuẩn bị phát ra âm tương ứng. Bên cạnh đó cũng giúp trẻ chủ động phát âm hơn là nghe và lặp lại từ.

Những trò chơi luyện phát âm nguyên âm:

- “e”: nhát ma: thè lưỡi ra và phát âm “e...e...” như đang nhát ma; - “ê”: chọc què: lấy hai tay quẹt nơi má và phát âm “ê...ê” như đang chọc què; - “o”: gà gáy: lấy hai tay chụm vào nơi miệng, phát âm “ò..ó..ó..”; - “ô”: hôn búp bê: đưa cho trẻ búp bê, yêu cầu trẻ hôn búp bê; - “ơ”: ngạc nhiên: làm động tác rất ngạc nhiên và phát âm “ơ...ơ..”; - “i”: muỗi kêu: ngón cái và ngón trỏ nắm lại, miệng kêu “i...i...”; - “a, u”: ú à: hai tay che

lấy mặt nói “ú..ú”, bỏ tay ra và la to “à”; - “u”: máy bay bay: hai tay dang ngang, nghiêng qua lại và kêu “u...u..”; - “ư”: Bé làm nũng mẹ: Bé giả vờ khóc và kêu “ư..ư..”.

Những trò chơi cho trẻ luyện tập phát âm các phụ âm: - “b”: bập môi gọi gà - bập bập môi như đang gọi gà về chuồng; - “v”: làm răng thỏ - đặt hàm răng trước phía trước môi dưới; - “l”: liếm môi - yêu cầu trẻ le lưỡi liếm môi trên; - “h”: giả vờ ho - trẻ làm động tác như đang ho; - “c”: làm tiếng kêu từ họng “cờ...cờ...”; - “n”: phát âm theo giai điệu bài hát: na....na...; - “m”: ngậm giấy bằng môi - đặt một mảnh giấy hoặc miếng nhựa mỏng giữa hai môi, yêu cầu bé dùng hai môi ngậm nhẹ giấy rồi mở nhẹ môi ra; - “d”: làm động tác “high fives” - trẻ đưa bàn tay lên áp vào bàn tay của cô, miệng nói “ô dzê..”; - “đ”: làm theo giai điệu “đá...đá...”; - “t”: đặt đầu lưỡi nơi chân răng trên và phát ra âm; - “th”: đặt đầu lưỡi nơi chân răng trên, bật hơi; - “x”: pháo nổ - để 2 đầu ngón trỏ chạm vào nhau, miệng xì ra và nói “đùng”; - “ch”: chặc chặc lưỡi như tiếng thần lẩn; - “s”: suyt - đặt ngón tay lên miệng như đang yêu cầu im lặng; - “r”: giả tiếng xe máy nổ; - “kh”: ngủ khò : giả bộ ngủ, ngáy khò...khò...; - “ph”: thổi thổi bóng - để

hàm răng trước phía trước môi dưới và đẩy hơi ra; - “nh”: chơi trò chơi làm ngựa phi và miệng nói “nhờ...nhờ..”; - “g”: làm tiếng kêu từ họng “gờ ...gờ..”; - “qu”: vịt kêu : quạc...quạc...; - “ng”: làm giọng mũi “ngờ...ngờ..”; - “tr”: cong lưỡi “trờ...tờ...”.

Khi chơi với trẻ những trò chơi này, cô cần có hình ảnh minh họa để trẻ dễ hiểu những yêu cầu của cô, đồng thời giúp trẻ có hứng thú khi tập luyện. Trong quá trình luyện tập các trò chơi và hình ảnh có thể thay đổi nhưng những hình ảnh và trò chơi đó phải phù hợp với âm cần luyện tập.

Ngoài các trò chơi trên, trong quá trình tập luyện có thể sử dụng các câu chuyện kể phù hợp với trẻ mầm non, cho trẻ đóng vai các nhân vật trong câu chuyện thể hiện lại giọng, lời của nhân vật. Như vậy, âm cần luyện cho trẻ sẽ thực hiện được dễ dàng và tự nhiên hơn. Ví dụ cụ thể qua truyện “Quả trứng”[2], có thể kể cho trẻ nghe truyện này, sau đó cho trẻ bắt chước thực hiện giống tiếng kêu của các nhân vật (gà trống, lợn và chó) trong truyện.

Luyện phát âm thông qua trò chơi sẽ hấp dẫn và thu hút sự tập trung chú ý cao độ của người học, lúc đó hệ thần kinh và các giác quan của trẻ được kích thích để hưng phấn, những kĩ năng được học sẽ hình thành nhanh và bền vững hơn. Bài tập luyện phát âm rất có ý nghĩa đối với trẻ chậm nói, trẻ có rối loạn lời nói, đặc biệt là trẻ có rối loạn phát âm do chức năng thực hiện của các bộ phận trong bộ máy phát âm bị hạn chế. Có thể sử dụng các bài tập vận động môi miệng cho trẻ khi trẻ cùng chơi với bạn bè hoặc chơi cùng ông bà, bố mẹ. Khi tổ chức cho trẻ chơi các trò chơi luyện tập phát âm, người trị liệu cần linh hoạt, sáng tạo và kiên trì khi cho trẻ thực hiện. Không nên vội vàng mà hãy cho trẻ thời gian và cơ hội để điều chỉnh cũng như học một kĩ năng mới là hết sức cần thiết. □

Tài liệu tham khảo

- [1] Joseph R. Duffy (1995). *Motor Speech Disorders. Substrates, Differential Diagnosis, and Management*, Publisher: Mosby.
- [2] Nguyễn Cẩm Giang - Phạm Thị Thu (2015). *Tuyển tập thơ, truyện cho trẻ mầm non*. NXB Văn học.
- [3] Nguyễn Đức Minh (2007). *Chơi mà học - Trò chơi dành cho trẻ khuyết tật học hòa nhập*. NXB Giáo dục.
- [4] Lê Thị Ánh Tuyết (2009). *Tâm lí học trẻ em*. NXB Giáo dục Việt Nam.
- [5] Viện Chiến lược và Chương trình giáo dục (2006). *Giáo dục trẻ khuyết tật Việt Nam - Một số vấn đề lí luận và thực tiễn*. NXB Giáo dục.

